

Bp. 1958. Tankönyvkiadó. 473 l.

Balázs János szép kiállítású könyvének címe (és imponáló terjedelme) sokat ígér. Sylvester János és kora valóban megérdemel egy monográfiát, hisz a magyar reneszánsz nagy jelentőségű szakaszának sokrétű problémáit, elsősorban a Mátyás-korban gyökereket vert, és a Jagellók korában eltérélyesedett latin nyelvű humanista kultúránk és literatúránk magyarra váltásának izgató problematikáját rejti magában. Közhelynek számít: hogy a reneszánsz kor majd minden európai népnél a nemzeti kultúra és irodalom kialakulásának a kora. Nálunk sincs ez másképp; természetesen a polgárosultabb európai népektől elmaradt társadalmi fejlettségünk szintjén és arányában. Már eddig is többen tapogatták e kérdéskomplexust, írtak róla jól-rosszul vegyesen.

Reneszánsz korunk eme, időben a XVI. század második negyedét felölelő szakaszának, melynek legkiemelkedőbb reprezentánsa Sylvester János, problematikáját azonban máig nem oldotta meg kielégítően marxista tudományunk, máig is adós vele. S ez az adósság, sajnos, Balázs testes monográfiája után is fennáll.

Pedig vállalkozása, erőfeszítése tiszteletet parancsoló. Balázs ugyanis nem irodalomtörténet: klasszikus filológusnak indult, majd a magyar nyelvészetnél kötött ki. Szaktudományának jeles képviselője, a grammatika-történet kutatója terén — európai viszonylatokat tekintve is — figyelemre méltó eredményeket ért el. Ennek centrumában Sylvester latin-magyar nyelvtana áll. S az első magyar grammatika-íróval, helyesebben, a nyelvtanával való lelkes foglalkozás vezette odáig, hogy Sylvesterről és koráról a hiányzó összefoglaló jellegű monográfiát megírja, s ezzel a mi tudományunknak is szolgálatot tegyen.

Ahol klasszika-filológián edzett, kiváló nyelvészeti felkészültségét kell kamatoztatnia, ott kiválólt is kapunk, — mint többek közt a Sylvester nyelvtanáról írt fejezetben. Az effajta komplex tematika és monográfia azonban komplex marxista módszert követel. A komplexségre való törekvés igénye Balázs Jánosból ugyan nem hiányzik, a pozitívista módszer azonban, amellyel itt dolgozik, rég elavult.

Történeti diszciplináról lévén szó, közhelyszámba menő igazságot ismételünk: marxista módszer és elviség nélkül ma már nem lehet időszerűt — Sylvester János szavaival élve — „e századhoz méltót” alkotni. Balázs János más „műfajban” próbálva szerencsét, úgy látszik, erről elfeledkezett...

Hogy azért nem teljesen, azt némi, periferikusan jelölkező nyomok mutatják. Bár

ezek sem a legjobb tájékozottságra vallanak: az irodalomtudományunkban is jelentkezett vulgár marxizmus lecsapódásai. Így például a „népi humanizmus” fiktív konstrukciója minduntalan felbukkan az anyanyelv érvényesítése és érvényesülése kapcsán. Például: Krakkóban a kancelláriai polgári humanizmus egészíti ki, „mely a nemzeti nyelv jogainak követelésével és fokozatosan kivívásával hovatovább szinte népi humanizmussá színeződött át” (108. l.). Amennyiben pedig valóban marxista terminusok bukkannak fel, mindig csak esetlegesek, szólamszerűek, nem a tárgyalásmód szükségszerű velejárói.

Már az eddig elmondottak alapján is sejdíthető: Balázs monográfiájának nincs átgondolt koncepciója. Az egyetlen kohéziós erő, ami ezt a nagy szorgalommal és nem megvetendő tájékozottsággal és erudícióval összehordott nyersanyagot úgy-ahogy összetartja: Sylvester személye. Ő, illetve életpályája (világrajzától elhunytáig) az a karácsonyfa, amelyre minden lényeges és lényegtelen, ami vele valóban összefügg vagy netán összefüggő, komolyabb válogatás, szigorúbb rosta nélkül vékony fonalakkal rá van aggatva. De lássunk erre néhány kikapott példát is.

Mikor könyve 9. lapján Balázs eljut odáig, hogy „a gondos szülők tehetséges gyermeküket valamelyik közeli iskolába, mégpedig minden valószínűség szerint (persze ezt adatok híján még valószínűsíteni sem lehet! — G. R.) a hozzájuk legközelebb eső nagybányai városi iskolába küldték” — egyből megkapjuk Nagybánya egész történetét: mikor érkeztek oda a legelső bányamunkások, s ezek „kezdetben, szétszórta bizonyára csak aranymosással foglalkoztak”; miféle privilégiumok szabályozzák a bányajogot és a pénzváltójogot is; s hogy „alkalmasint az ő (Hunyadi János) korában fejezték be a Szent István tiszteletére emelt templom tornyát, mely — a város legbecesebb műemlékeként — ma is fennáll”; és így tovább... S mivel Sylvester Krakkóban tanult, ennek ürügyén megkapjuk az egyetem történetét a kezdetektől. Itt egyébként a magyar bursa seniora is volt, tehát a bursáról is mindent kell tudnia az olvasónak; még ilyeneket is: „Mint egy 1538-ban kelt bejegyzésből kitűnik, a bursa a sót a veliicskai sóbányákból kapta”; vagy: „A már említett sóalapítványról szóló oklevél úgy rendelkezett, hogy a tagok ünnepnapokon a szoban forgó templomban a királynak és a bursa egyéb jövedőinek lelkiüdvéért a mise alatt, az Ürfelmutatás után a *Gaude dei genitrix* kezdetű Mária-éneket tartoznak elénekelni. Ez a kötelesség — mint a Regestrumban olvasható bejegyzés

megállapítja — igen csekély, de az említettek lelkiüdvét nagymértékben szolgálja.” Sajnos, az efféle lényegtelen, tehát felesleges töltelék nem is oly csekély, a monográfia egyik-másik fejezetét szinte előnti. S nem a monográfia „lelkiüdvét” szolgálja; sokkal inkább a vas-kosra dagasztását.

S a valóban lényeges dolgok némelyike is mikor és milyen formában kerül elő, hacsak nem kézzelfogható függvénye a szorosan követett kronológiának, — teljesen ad hoc, esetleges; sőt, erre is van példa, a véletlenül fordul meg. Így például az *erasmista* Sylvesterrel foglalkozó monográfiának csak a 371. lapján, épp a kapuzárás előtt történik meg az alábbi fontos elvi mondanivaló írásba rögzítése: „Am ugyanakkor — mint erre ugyan-csak Révész Imre volt szíves felhívni figyelmemet — mind Erasmus, mind pedig követői a legnagyobb tartózkodással tekintettek minden olyan mozgalomra, amely a reformáció szellemében gyökeresebb gazdasági, társadalmi és politikai változásokat követelt...” Az itt, Sylvester egyik latin versezetének ismertetése kapcsán „betétként” elsütött, egyébként közismert elvi megállapításnak nem volnának messzemenő konzekvenciái? S ezeket a konzekvenciákat nem kellett volna Baláznak levonnia és kamatoztatnia, hogy többek között ezekkel is megvilágítsa és magyarázza az erasmista Sylvester világnézeti hovatartozását, magatartását, egész mentalitását?

Eme elvi „igénytelensége” miatt ad kor-jellemzés címén szertehulló mozaikképet, melyből épp a lényeg maradt ki; analízis helyett deskripciót; irányzatok helyett írók és művek katalógusát, vagy tartalmi kivonatokat, bőven fűszerezve idézetekkel; írók jellemzése helyett lexikon-cikkeket, vagy — jobb esetben — pszichológizálással készült amatőr pillanat-felvételt. Főhőse, Sylvester János sem jár különül.

Egyhelyütt ugyanis megkapjuk portréját. Mégpedig arra az apropóra, hogy Sárvárra kerül iskolamesternek. Nádasdi Tamásnak „Sárvár földesurának, a budai kancellária szintén Erasmusért hevülő egykori humanistájának udvarába”: „Két, szellemekben rokon, de anyagiakban és lelki alkatban igen elütő egyéniség találkozik ekkor. Az ifjabb nemzedék tagja, Sylvester, ekkorra már megjárta Kelet- és Közép-Európa két neves egyetemét. Eszményi humanista, jól tud latinul, görögül és héberül. A lengyelek híres főiskoláján a szabad szellemű lengyel humanizmus, Wittenbergben pedig a humanizmussal szövetkezett reformáció eszméi nevelték. Képzettsége, tudása alapján fényes jövőt érdemelt volna. De lehetőségei sokkal szerényebbek voltak, mint képességei. A sors irigy volt hozzá. Kiforgatták vagyonából, el kellett bujdosnia szülőföldjéről, s családjával együtt

vándorútra kellett kelnie. Házassága sem volt boldog. Természete szerint különben is borúlátásra hajlott. A jókedv talán sosem tudott belopódzni a szívébe. Egész életét beárnyékolta a gond, valódi vagy vélt sérelmei miatt folyton emésztette a keserűség. Bizalmatlanná, gyanakovóvá lett, vagy talán ilyenek is született. Nem termelt boldogságra, nem talált sohasem megnyugvásra.” (151. l.) — Érdemes még néhány mondatot ideidézni a Nádasdi-jellemzésből is: „Mennyivel kegyesebb volt a sors pártfogójához! Nádasdit anyagi gondok sohasem gyötörték...” „Házassága élete is merő ellentét a Sylvesterének. Családi fészket éppen pártfogoltjának megérkezésekor renndezi be. Szeretett Orsolyája hozzá képest igen fiatal, de ez sohasem zavarta boldogságukat. Kölcsonösen, őszintén szeretik és becsülik egymást. Ránk maradt levelezésük megható gyöngédségről tanúskodik. Későn született, egyetlen gyermeküket, a kis Ferkót is elhalmozzák szeretetük minden jelével. Így hát Nádasdit igazán kegyelte a sors; a gazdagság, a hatalom mellé a családi boldogságot is megadta neki. Csoda-e, hogy már diáktársaitól magasztalt vidám kedélyét egész élete folytában megőrizte? Rokonszenves lényéből az itáliai ég kék derűje sugárzik, szelleme igazában nem is Erasmuséval, hanem inkább az élet örömei iránt fogékony reneszánsz államférfiakkal rokon. — S most, hogy megismertük a vár urat, vessünk egy pillantást a várra is...” (152. l.)

Csak egy pillantást kell vetnünk e két, egymással szembeállított portréra, s egyből láthatjuk, hogy alapjaiban elhibáztok, mert nem „társadalmi” foganásuk, hanem esetleges, külső jegyek alapján összeróttak. A történelem mozgatója, fő rugója a „sors”? Ennek kegye vagy kegyetlensége irányítja szuverén módon a „hősök” életpályáját? Vagy a „lelki alkatban” adott valamiféle eleve elrendelés szerint az egyik boldogságra terem, a másik meg boldogtalanságra? De ha jobban szemügyre vesszük a Balázs Jánostól megrajzolt Sylvester portré alkotó elemeit, még a pszichologizálás kerületén belül maradva is, azt kell állitanunk, hogy azok hiteléhez is szó fér. „A sors irigy volt” Sylvesterhez? Egy világi értelmiség akkor nagyobb ívű pályát aligha futhatott be: ő elérte a maximumot: egyetlen tanár lett — Bécsben. Még álmaiban sem dajkálhatott és dajkált vérmesebb reményeket! Közel hasonló tehetségű és képzettségű magyar kortársai legfeljebb egy jobb mezővárosi iskolamesterségig vagy predikátorságig vitték, még sem érezték magukat a sors mostoha gyermekeinek. És a borúlátásra hajló természete, boldogtalanságra termettsége nem a fennmaradt kevés adat hibás interpretációja alapján felfúj, elhamarkodott konstrukció? Valószínűleg az. Balázs ugyanis ezt

a sommás általánosítást Sylvester néhány fennmaradt levelének, valamint epistola dedicatoriáinak egyes, saját anyagi helyzetét és nehézségeit felpanaszoló passzusaiából kerekíti ki. Elfeledkezve többek között arról is, hogy ezeknek a sirámoknak nemcsak Sylvesternél, de a különféle humanista epistolákban is, általában „komoly”, praktikus funkciójuk van: a patronus könnyen lankadó figyelmének felhívása, ébrentartása a várt vagy óhajtott anyagi vagy másfajta támogatást illetően... — S még néhány szót Sylvester „családi boldogtalanságáról”, melynek árnyai — Balázs szerint — tragikusan felhőzték be élete egét, még jobban elsötétítve amúgy is borúlátásra hajló (?) kiváló grammatikusunk egész életét. Az adatot, melyre ez a (Sylvester egész életét befelhőző) konstrukció épül, Bornemisza Péter szolgáltatta: „Hallottam Bécsbe egy Sylvester Jánost, az ki először magyarul fordította az új Testamentumot, hogy feleslett felesége miatt sokat szenvedett”. Hitelességében nincs okunk kételkedni, hisz Bornemisza nem sokkal Sylvester halála után járt a bécsi egyetemen, 1557-ben. Balázs könyvében azonban e moti-um vissza-visszatér, sőt egyre gazdagodik. Így már 90. lapján feltűnik, hol az ifjú házsról beszél, majd egy 1543-ban írt levelének elemzése kapcsán kulminál. Ebben a levélben Sylvester egyebek közt azt is megírja Nádasdinak, hogy kisleánya leest a kemencéről, melyen aludni szokott, s úgy összeverte magát, hogy majd belehalt, s ő ápolta. Miket olvas ki ebből Balázs János? „Feltűnő, hogy a gyermek anyját nem is említi, s hogy a kis beteget ő maga ápolja. Feltűnő szavai azt sejtetik, hogy a szerencsétlenségért feleségét okolta. Ezért hangsúlyozza, hogy a leánya ápolását nem bízta másra. Még feleségére sem. E keserű fogadkozás egyben kiáltó vád is a gondatlan, könnyelmű anya ellen. Sylvesterné, úgy látszik, nemcsak rossz feleség, hanem rossz anya is volt.” (333. l.) Annak előrebocsájtása után, hogy az anyát aligha lehet gondatlanság vádjával illetni, mert a gyermek — a korabeli lakáskultúra ismerete alapján — a legjobb helyen aludt — azt kell mondanunk: abból a tényből, hogy Sylvester maga ápolta gyermekét, illetve feleségéről szót sem ejt, legfeljebb azt és annyit szabad kikövetkeztetnünk, hogy Sylvester ekkor özvegy volt. (S ezt Nádasdi is jól tudhatta.) S a Bornemisza feljegyezte „feleslett feleség” már 1543 utáni, tehát kései szerzemény. Valószínűleg Bécsben, már túl élete delén nősült újra Sylvester; s a már csak a filológiában erős, betegeskedő, megsántult bécsi professzort ez az új asszony szarvazhatta fel...

Ahol pedig társadalmilag akarná megfogni Sylvestert Balázs János, ott is téved. Beszédesen illusztrálja ezt az a kis részlet, melyben Sylvester származását taglalja:

„Sylvester atyja — úgy látszik — elég jómódú, bár csak jobbágyi származású volt. Ezt a *Grammatica Hungarolatina* latin ajánlásából következtethetjük, ahol a szerző arról beszél, hogy kis fia — atyja és nagyatyja részéről — örökségre számíthatott volna, de ellenségeik minden vagyonukból kiforgatták őket, és őt magát is koldusbotra juttatták, számkivetésbe kergették. Hogy ez mikor történt, pontosan nem tudjuk, de — mint a később elmondandókból kitéjük — 1527—1534 között. Addig Sylvester feltehetően — később majd még említendő Mihály nevű testvérel, alkalmasint öccsével együtt — anyagi gondok nélkül, talán éppen jómódban élt”. (9. l.)

Míg Sylvester nevének kibogozására Balázs nem sajnál három és fél lapot szentelni, addig osztályhelyzetének kérdését, származását imígyen, kurtán-furcsán intézi el. S különben is a *Grammatica Hungarolatina* latin ajánlásából ezt lehet következtetni? Azt igen, hogy apja „elég jómódú” lehetett, persze ezzel még alig mondtunk valami sokat, de azt már, hogy „bár csak jobbágyi származású volt”, —nem. Ama fiához intézett mondatból (*Bona enim et patria et auita iure hereditario tibi debita, partim improbi ciues, partim ii, qui praesbitorum sese nomine uenditant, indigne possident.*), melyből Balázs a fentebbieket kihámozta, legfeljebb annyit lehet kihüvelyezni, hogy apja vagy tehetősebb mezővárosi polgár volt, vagy pedig főúri (a Perényiek) szolgálatban álló értelmiségi kisnemes, kinek vagyona — valószínűleg a halála után — zálog címén részint a „gonosz polgárok”, részint pedig a papok kezére került. Sylvester Ambrus tehát aligha lehetett jobbágy! Két fiáról tudunk: János egyetemet végzett, Mihály pedig csak hazai iskolát, de mint literatus címe igazolva, szintén világi értelmiségi lett. S ebből már látható, hogy nagyobbik fiát papnak szánta, a kisebbiket pedig főúri szolgálatban álló értelmiségi szervitornak, vagy valami ehhez hasonlóknak. Apjának — ki tudja, hogyan szerzett — vagyonát Sylvester elvesztette ugyan, de nem jutott koldusbotra. s nem is kergették számkivetésbe (?), mert az ő „vagyona”, illetve a vagyon szerzés lehetősége az értelmiségi képzettségében in potencia adva volt. S amellet, hogy a sárvári iskolamesterséget — képzettsége miatt — kevesellte, éppen ezt ragadta meg, hogy Nádasdi révén birtokot szerezzen magának. Tehát ő, mint Krakóban végzett, első magyar reformátor nemzedék, amelyhez tartozott, mezővárosi polgári vagy kisnemesi származású értelmiségi. S ez a proveniencia egyrészt nagyjából meghatározza lehetőségeit a Mohács utáni Magyarországban, másrészt pedig — bizonyos fokig — megszabja munkásságának irányát és szellemét.

S mivel Balázs monográfiája hősét sem tudja „röghöz kötni”, hogy is láthatná helyesen Sylvester „irodalmi” működésének valódi indítékait és reális társadalmi szerepét, valamint korának mozgató erőit. Hisz valamiféle nemzeti romantikát vetít vissza a XVI. század első felébe: „Maga Sárvár csak várközpont és Nádasi kiterjedt uradalmainak gazdálkodási központja volt. Nádasi ugyan, mint mondtuk, mindent megtett, hogy a végvári szerephez jutott hely a magyar művelődésnek, a magyar politikai és szellemi függetlenségnek valamiféle jellegvára legyen. Ezért emeltetett ott iskolát, ezért rendeztetett be nyomdát, ezért hívatta Sárvárra Sylvestert, Abádit és ezek munkatársait, ezért támogatta Sylvester irodalmi működését. 1534-től kezdve hét éven át Sylvester szelleme volt Újszigeten a világító szövétnék”. (321. l.)

Az effajta, a marxista történetiséget nélkülöző atmoszférában végeredményben a helyes és új eredmények sem kerülhetnek a reális társadalmi összefüggések perspektívájába. Pedig Balázs monográfiájának nemcsak negatívumai vannak, melyeknél oly hosszan időztünk, hanem pozitívumai is fölösen. Ennél többet, s valljuk be, már mennyiségét tekintve is, ennél jobbat Sylvesterről eddig

nem írtak. Nemcsak az eddigi Sylvester-irodalom anyagát foglalja össze szinte hiánytalanul, ennél jóval többet kapunk: az aránylag szegényes életrajzi adatokból kikerekített biográfiát, valamint egyes munkáinak elemzését. Ez utóbbiak közül messze kiemelkedik nyelvtanának sokoldalú analízise, az európai előzmények és közel egykorú próbálkozások sorába való állítása stb. Itt elismerést érdemlő tájékozottságot árul el, s új, jelentős eredményeket hoz. (Sajnos, a körités itt is nagyobb a szükségesnél.) A Biblia fordításáról készült rész már nem vetekedhet az előbbivel, de azért itt is kapunk némi újat. Hasznos Sylvester latin műveinek deskriptív ismertetése is. Bár a reáfordított terjedelmet sokalljuk. Annál inkább, mert ez így félrevezető, hisz úgy tűnhet, mintha ezek jelentős alkotások volnának, pedig csak tucattermékek, közepes, vagy azon aluli rutinmunkák.

Összegezve az eddig mondottakat: Balázs monográfiája nem annak sikeredett, aminek szerzője szánta, de így is nagyon hasznos, mert anyagával, sok új részlet eredményével elősegíti, megkönnyíti Sylvester munkásságának és kora literatúrájának marxista analízisét és szintézisét.

Gerézi Rabán

FENYŐ MIKSA: FÖLJEGYZÉSEK A „NYUGAT” FOLYÓIRATRÓL ÉS KÖRNYÉKÉRŐL

[Kanada], 1960. Pátria Könyvkiadó. 207 l.

Mióta mindjobban látjuk, hogy a Nyugat-korszak bonyolult történetének megírásához írásbeli dokumentumok mellett nagy szükség van azoknak tanúságtételére is, akiknek a Nyugat körül tevékeny szerepük volt, egyre gyakrabban hangzott el itthon Fenyő Miksa neve: jó volna, ha megírná emlékeit, publikálná értékes levelezését, állást foglalna a a Nyugat körüli vitás vagy homályos kérdésekben. A múlt évben Kanadában megjelent kötet mégis csalódást keltett bennünk. Ebből tudtuk meg minden kétséget kizáró bizonyossággal, hogy Fenyő Miksa felbecsülhetetlen értékű kéziratgyűjteménye az irodalomtörténet számára tragikus módon elveszett. Így Fenyő könyve megírásakor nem támaszkodhatott erre az értékes anyagra. Egyébként is nehéz helyzetben volt: a legszükségesebb dokumentációhoz, pl. a teljes Nyugat-sorozathoz sem tudott hozzájutni idegenben. Innen feljegyzéseinek laza, kissé ötletszerű jellege. Fenyő Miksától mi egy gazdagon dokumentált, az események rendjén haladó forrásértékű memoárkötetet vártunk, amely vitákat dönt el és harcokat szít fel. Ehelyett egy izgalmasan érdekes életnek az idő és tér

megszépítő messzeségén keresztül megbékélt és meghalványodott emlékeiből kaptunk forgácsokat. Kétségtelen, hogy ez is sokkal rokonszenvesebb, mint a néhány évvel ezelőtt még harcosan legitimista cikkeket publikáló Fenyő Miksa magatartása. De a Nyugat-nemzedék legfontosabb élő tanújától mégiscsak kevés.

A fent vázolt csalódás ellenére sem tudok azonban egyetérteni Dersi Tamásnak az Új Írás 1961. évi 6. számában a könyvről megjelent indulatos kritikájával, mely azzal a hévvel megy neki az idős polgári szerzőnek, ahogyan csak egy marxista igénnyel fellépő írónak lehet, aki nem szubjektív élményeket közöl, hanem objektív értéktételekre épülő tanulmányt ír. Ezért Dersi cikkének hangját egészében elhibáztottnak, kritikái megjegyzéseinek egy részét pedig erőltetettnek érzem. Dersi ágyúval akar verebét löni, mikor megbocsáthatatlanul cinikusnak bélyegzi Fenyőnek olyan szelid humorral emlékező megállapításait, mint a következő: „Aki e korszak irodalomtörténetét meg fogja írni, legjobban teszi, ha fejezetei címül egy-egy kávéházat választ.” Fenyő ezzel mindössze azt akarta